

ІНДИКАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПІДХОДУ

*К.Л. Тужик, аспірантка**

Обґрунтовано ефективність запровадження індикативного управління сільськогосподарськими підприємствами. Визначено роль відтворювальних процесів при переході сільського господарства на сталий тип розвитку.

Індикатор, індикативне управління, індикативний коридор, сталий розвиток, ввідтворення.

Специфічність цілі функціонування сільського господарства в економіці країни зумовлена необхідністю виробництва продуктів харчування як основи життєдіяльності людей і відтворення робочої сили, а також різних видів невиробничих споживчих товарів і продукції промислового призначення.

Нині у процесах розвитку сільського господарства спостерігаються відомі кризові явища, що пов'язані з недоліками ринкових механізмів саморегулювання та прямого втручання в економіку. Багато в чому ці явища пов'язані з недостатньою ефективністю управління такою складною системою, як агропромисловий комплекс в сучасних умовах. У свою чергу, ефективне управління можливе лише тільки на основі пізнання і практичної реалізації об'єктивних закономірностей процесів сталого розвитку сільського господарства в його взаємодії з навколишнім середовищем, до якого належать різні державні та ринкові інституційні механізми, природно-кліматичні умови.

Все це викликає необхідність застосування нового підходу в управлінні розвитком підприємств як головної складової економічної системи України. Управління, яке б відповідало сучасним вимогам динамічного, непередбачуваного середовища, повинно засновуватися на системі індикаторів розвитку господарюючих суб'єктів із застосуванням відтворюючих підходів у процесі діяльності господарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним підґрунтям у дослідженнях індикативного управління розвитком сільськогосподарських підприємств є наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, В.М. Гейця, Ю.Б. Вертакова, О.М. Гатауліна, Л.О. Дєдова, О.І. Добриніна, В.І. Зарубина, В.П. Серова, Р.І. Шнипера та багатьох інших. Результати їх досліджень є основою для нових висновків шляхом конкретизації, розширення та уточнення проблем, що виникають.

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор О.Д. Гудзинський

За словами Р.І. Шнипера, «необхідним є планування, яке відображує не інтереси планування, а суспільні інтереси» [12, с. 117]. Тобто, планування господарської діяльності повинне здійснюватися не всупереч ринковим механізмам, а на їх основі. Досягти такої гармонії планових та ринкових механізмів досить непросто. Тому вважаємо доцільним розробку системи індикативного управління підприємством із застосуванням відтворюючого підходу.

Складність та системність даної проблеми полягає в актуальності дослідження.

Мета дослідження – формування теоретичної основи та методичного інструментарію індикативного управління сталим розвитком підприємства з використанням відтворюючого підходу.

Виклад основного матеріалу. Розвиток соціально-економічних систем визначається характером відтворюючих процесів, що протікають в них та параметрами їх сталості.

Поняття сталості має достатньо велику кількість наукових думок та визначень. Опираючись на позиції системного підходу в дослідженні соціально-економічних систем, сталість визначається як системна властивість, характеристика, що належить всій системі в цілому. Тобто, сталий тип розвитку стосується не самої системи, а властивості її поведінки. Так, А.М. Гатаулін визначає поняття сталості як стан чи послідовність кількох станів у часі в процесі системних перетворень [4, с. 22–24].

Поряд з еколого-економічною ефективністю, сталий розвиток сільського господарства дає великий соціальний ефект, який проявляється у покращенні здоров'я населення в результаті збільшення споживання біологічно чистої продукції, зменшення забруднення водних і земельних ресурсів, повітряного басейну [1, с. 38].

На думку автора, недоцільно порівнювати сталий розвиток підприємства з розвитком стабільним та рівноважним. Наявність слова «розвиток» у понятті, відповідно свого змістовного навантаження, передбачає зміни у часі. Як нам відомо, відкриті системи, ті, які постійно взаємодіють з навколишнім середовищем шляхом споживання та розсіювання енергії, перебувають у постійному русі. Причому такий рух може характеризуватися як спадом виробництва, так і зростанням. Тому поняття «стабільний» та «рівноважний» є лише частковим доповненням поняття «сталий розвиток».

Необхідною умовою для досягнення підприємством сталого розвитку є застосування в процесі своєї діяльності відтворюючого підходу. В наукових джерелах під відтворенням прийнято розуміти періодичне відновлення природних ресурсів, засобів виробництва, робочої сили [8, с. 38]. Особливості здійснення відтворюючого процесу в сільському господарстві зумовлені тим, що, порівняно з іншими галузями економіки, вирішальне значення має відтворення природно-біологічного середовища – землі, рослин і тварин. Таким чином, в даній сфері суспільно-виробничих відносин найважливішою в управлінні є функція забезпечення збалансованого розвитку біологічної, технологічної, економічної і соціальної систем (рис. 1).

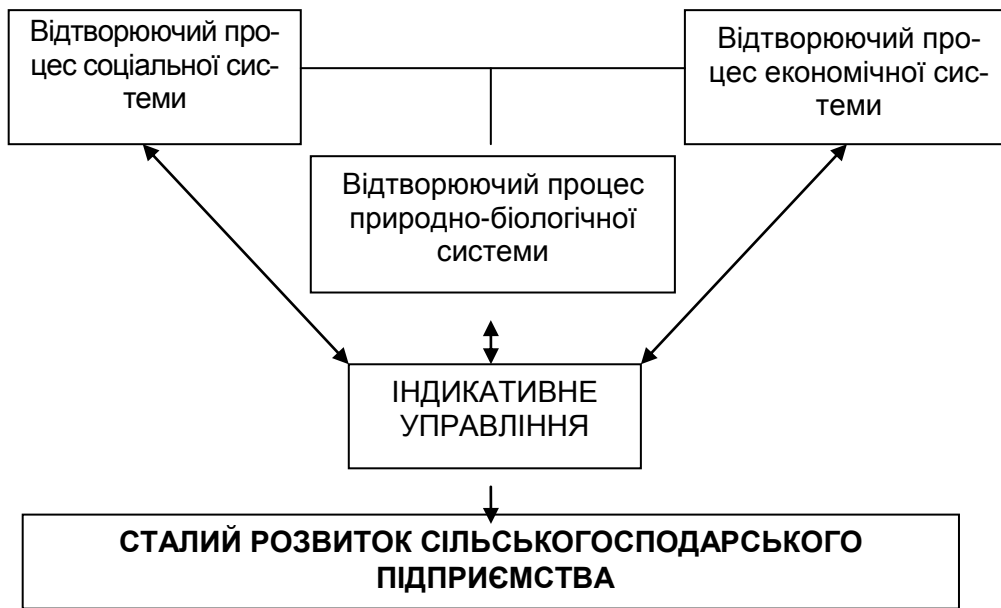

Рис. 1. Модель сталого розвитку сільськогосподарського підприємства*

* Розроблено автором.

Щодо природно-ресурсного потенціалу, то тут наголошується на його раціональному використанні і здатності до самовідновлення, визначаються негативні чинники впливу господарської діяльності на навколишнє середовище з метою підтримки рівноваги екосистеми. Відтворення робочої сили передбачає проведення соціальної політики, в тому числі демографічної, міграційної, зайнятості сільського населення тощо [6, с. 19].

Вид відтворення визначається орієнтацією його вектора [7]. В кожному компоненті вектора відтворюючого процесу присутні певні складові – чинник виробництва. Так, в екологічну компоненту входять: природно-біологічні ресурси (земля, вода, зелені насадження, кліматичні умови інше) та технології для їх ефективного використання (меліораційні та дренажні системи, сільськогосподарські машини, технологічні карти обробітку землі та ін.). Трудова складова представлена сукупністю людей різних професій і кваліфікацій, які зайняті проектно-дослідницькими роботами і практичною діяльністю відтворення і розвитку природно-біологічних ресурсів. Фінансові засоби, що забезпечують процеси відтворення природно-біологічної складової та утримання працівників на гідному соціальному рівні відображуються в економічній складовій.

Пропорції та якість відтворюючих процесів визначають вектор економічного розвитку. Вони представляють собою багатофакторний процес, що відображує як еволюцію господарського механізму, так і зміну на цій основі економічних систем [6, с. 24]. Разом з тим, це процес, сповнений суперечностей, який складно виміряти через його нерівномірність. Адже розвиток включає періоди спаду і росту, якісних та кількісних змін в економіці, позитивні та негативні тенденції [5, с. 93]. У зв'язку з цим, виникає необхідність застосування системи індикаторів в управлінні розвитком пі-

дприємства. Регулювання відношень між суб'єктами та об'єктами системи управління, при індикативному управлінні, будується на основі форм і методів забезпечення намічених цілей і досягнення граничних значень індикаторів.

Індикатор є центральним елементом системи індикативного планування – це інтегрований показник, що кількісно визначає якісні характеристики того чи іншого явища або/і процесу [9, с. 46].

Під індикатором слід розуміти межі границь, в яких система (підприємство) може стало функціонувати та саморозвиватися. На відміну від показника, що показує лише кількісну констатацію, індикатор містить векторний, тобто, направлений у часі, характер.

Найвищий ступінь сталого розвитку підприємства досягається за умови, що вся сукупність індикаторів знаходиться в допустимих межах своїх граничних значень, а порогові значення одного індикатора досягаються не у збиток для інших [2, с. 208].

Головний зміст індикативного управління полягає в обґрунтуванні цілей, задач, напрямів і методів реалізації і виступає формою організації взаємодії всіх складових системи управління підприємства.

Найважливішою процедурою індикативного управління є аналіз наявного стану підприємства, що дозволяє виявити тенденції та визначити проблеми і перспективи розвитку. При виконанні аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, визначається використання його потенціалу, сильні та слабкі сторони, можливі конкуренти, конкурентне становище галузі, перспективи її розвитку, склад та вплив макрооточення (соціальна, економічна, правова, політична і технологічна складові).

Перед формуванням індикаторів розвитку підприємства, розробкою прогнозів, програм та планів визначаються цілі розвитку на запланований період.

«Початок» і «кінець» вектора індикатора відповідає мінімальному та максимальному граничному значенню, а напрям – тенденціям довгострокової стратегії розвитку підприємства. Таким чином між критичними границями утворюється, так званий, індикативний коридор – люфт для прийняття рішень (рис. 2).

Для визначення границь «коридору» пропонується застосовувати статистичний метод. У роботі Ю.В. Вертакова [3] описується розрахунок інтегральної оцінки математичного очікування ознаки сукупності з раніше заданою надійністю:

$$\bar{X} - \frac{t_{\gamma} * \sigma}{\sqrt{n}} < a < \bar{X} + \frac{t_{\gamma} * \sigma}{\sqrt{n}} \quad (1)$$

де \bar{X} – середня величина показника;

t_{γ} – табличне значення, що визначається у відповідності до заданої надійності γ ;

σ – середнє квадратичне відхилення [11, с. 220].

Для знаходження «індикативного коридору» цілком можна застосовувати методику У. Шухарта [10, с. 112–185] для визначення верхніх та

нижніх границь регулювання, в межах яких процес залишається статистично контрольованим (рис. 3).

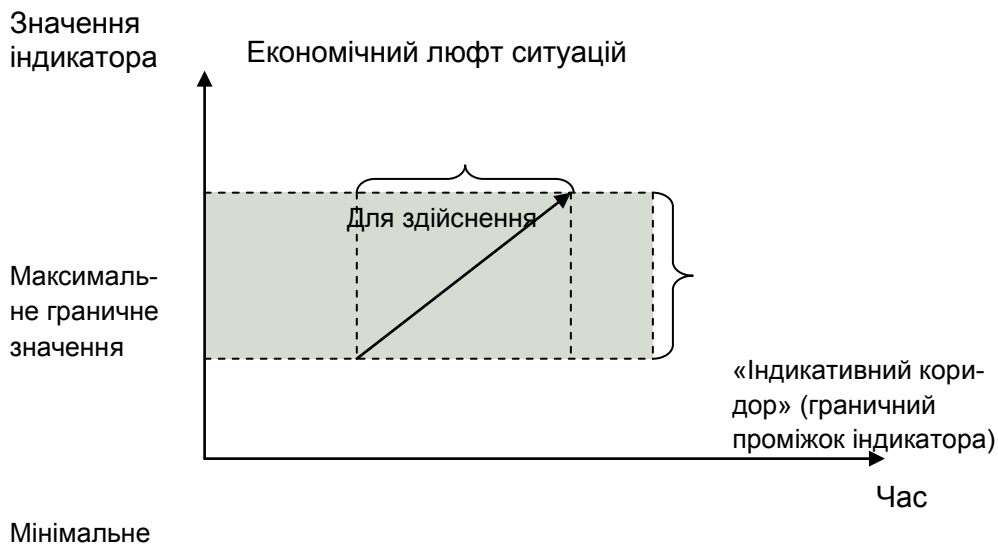

Рис. 2. Графічна модель індикатора сталого розвитку підприємства

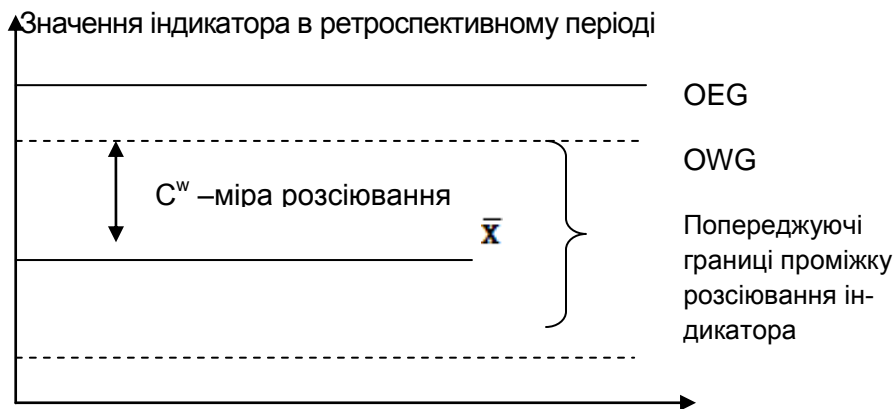

Рис. 3. Схема двосторонньої контрольної карти для знаходження границь індикатора*

* Розроблено на основі джерела [10].

Верхні і нижні контрольні і попереджуючі границі визначаються всередині проміжків розсіювання показника, що досліджується (значень індикатора в ретроспективному періоді):

$$\left. \begin{matrix} OWG \\ UWG \end{matrix} \right\} = \bar{X} \pm C^w \cdot \sigma \quad (2)$$

де OWG – верхня попереджуюча границя проміжку розсіювання досліджуваної ознаки;

UWG – нижня попереджуюча границя проміжку розсіювання досліджуваної ознаки;

UEG, OEG – нижня і верхня контрольні границі «індикативного коридору»;

\bar{X} - середнє значення досліджуваної ознаки;

σ – стандартне відхилення процесу;

C^w – квантиль стандартного нормального закону при заданій ймовірності.

На думку автора, представлена методика є справедливою для знаходження границь «індикативного коридору». Якщо показник не входить до знайдених таким чином границь, то процес статистично некерований.

Індикатори системи управління хоч і мають жорсткий характер граничних, мінімальних і максимальних значень, чітко виражений вектор їх напрямку, але коридор, разом з тим, дає можливість та час здійснити реагуюче рішення. Тому необхідне встановлення адекватних меж коридору, оскільки неправильність визначення одного індикатора може призвести до збою розвитку за принципом сталості всієї системи.

Отже, коридор – це проміжок між критичними (максимальними та мінімальними) значеннями індикаторів, які вказують заплановану траєкторію розвитку підприємства.

Якщо встановлений індикатор показує критичне значення, керівництво повинно негайно відреагувати на це шляхом включення регуляторів і здійснення певних управлінських рішень.

Система індикаторів розвитку сільськогосподарського підприємства*

Групи індикаторів	Перелік індикаторів
Індикатори стану	Обсяг ВВП, тис. грн. Обсяг інвестицій в основний капітал, % до ВВП Затрати на науково-дослідні роботи, % до ВВП Відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму, разів Відношення споживання до накопичення, разів Затрати на вирощування сільськогосподарських культур, тис. грн. Затрати на утримання ВРХ, тис. грн.
Індикатори розвитку	Порівняння урожайності сільськогосподарських культур із попереднім роком, ц/га Порівняння продуктивності тварин із попереднім роком Вміст гумусу в ґрунті порівняно із попереднім роком, кг/га
Індикатори реагування	Коефіцієнт забезпеченості збалансованими кормами сільськогосподарських тварин Коефіцієнт відповідності кваліфікації працівників займаним посадам Різниця між повною енергією на вході і сумою корисної енергії та енергії затрат на виході

* Розроблено автором.

Індикатори сталого розвитку підприємства будуть будуватися на основі оцінки збалансованого розвитку галузей. Тому, вважаємо за доцільне згрупувати сукупність індикаторів за різними напрямками та сферою застосування.

Виходячи з вищезазначеного, процес переходу підприємства до сталого розвитку буде характеризуватися трьома групами індикаторів:

- індикатори стану;
- індикатори розвитку;
- індикатори реагування.

Систематизація досліджень [1, 2, 3, 6, 8] дала змогу розробити класифікацію індикаторів для створення системи індикативного управління (див. таблицю).

Розрахувавши дані показники по кожному зі станів підприємства, чітко можна визначити слабкі та сильні сторони господарства та зосередитися на усуненні виявлених недоліків функціонування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Найважливішим моментом в індикативному управлінні сталим розвитком сільськогосподарського підприємства є орієнтація на кінцевий результат. Для екстенсивного мислення в землеробстві найважливішим показником виступають засіяні площі. Але обробіток ґрунту, висівання насіння є лише проміжними ланками довгого ланцюга, що зв'язує землю і сільськогосподарську продукцію, яку отримує споживач. Для останнього не є важливим, скільки використано земельної площі, головне для споживача – це об'єм та якість продукції. Тому, потрібно прогнозувати і регулювати сільськогосподарське виробництво від споживача до землі [1, с. 43]. Такий програмно-цільовий підхід є необхідною умовою для переходу підприємства на сталий розвиток.

Список літератури

1. Бобылев С.Н. Экологизация экономического развития / учеб. пособие / С.Н. Бобылев. – М. : Изд-во Московского университета, 1993. – 80 с.
2. Вертакова Ю.Б. Индикативный подход к прогнозированию развития многоотраслевого комплекса региона : моногр. / Ю.Б. Вертакова, А.В. Истомина. – Апатиты : Издание Кольского научного центра РАН, 2005. – 239 с.
3. Вертакова Ю.В. Индикаторы в системе индикативного планирования / Ю.В. Вертакова // Известия Курск. гос. Техн. Ун-та. – 2004. – JV2I(12). – С. 206–208.
4. Гатаулин А.М. Система прикладных статистико-математических методов обработки экспериментальных данных в сельском хозяйстве. Ч. I. / А.М. Гатаулин. – М. : МСХА, 1992. – С. 22–24.
5. Дедов Л.А. Развитие хозяйствующих систем: методы оценки и анализа / Л.А. Дедов. – Екатеринбург : УрОРАН, 1998. – 193 с.
6. Добрынин А.И. Региональные пропорции воспроизводства / А.И. Добрынин. – Л. : ЛГУ, 1977. – 127 с.
7. Зарубин В.И. Методологический базис в исследовании процессов развития трудовой составляющей воспроизводственного процесса в региональном АПК / В.И. Зарубин, И.М. Ордышская. – Ростов-на-Дону : Известия высших учебных заведений. Сев.-Кав. Регион. Спец. Вып. – 2004. – 234 с.

8. Руткаускас А. Система прогнозирования ресурсного воспроизводства / А. Руткаускас ; под ред. Н.М. Албегова. – М. : Наука, 1992. – 83 с.
9. Серов В.П. Индикативное планирование: теория и пути совершенствования : моногр. / В.П. Серов. – СПб. : Знание, 2000. – 96 с.
10. Статистические методы повышения качества : пер. с англ. / под ред. Х. Кумэ. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 304 с.
11. Теория статистики / под ред. Р.А. Шмойловой. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
12. Шнипер Р.И. Регион: экономические методы управления / Р.И. Шнипер. – Новосибирск : Наука, Сиб. Отд., 1991. – 362 с.

Обоснована эффективность внедрения индикативного управления сельскохозяйственными предприятиями. Определена роль воспроизводственных процессов при переходе хозяйства на устойчивый тип развития.

Индикатор, индикаторное управление, индикаторный коридор, устойчивое развитие, воспроизводство.

The efficacious of introducing an indicative management of agriculture enterprises is justified in the article. The role of reproducing of the agriculture recourses in the transition to sustainable type of development is defined.

Indicator, indicative management, indicative passageway, sustainable development, reproducing.